

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 46, Yıl/Year: 2022 (Aralık/December)

er-Risâle’de Şâfiî’ye Göre Kur’ân’ın Arabîliği

*The Arabic Character of the Qurân According to
Shafi’i in al-Risâla*

Hülya Afacan

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve
Belagatı Ana Bilim Dalı – Ph.D. Candidate, Sakarya University Institute of Social
Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

hulyaafacan@sakarya.edu.tr - <http://orcid.org/0000-0001-9599-4965>

Osman Güman

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı – Prof.
Dr., Sakarya University Faculty of Theology, Department of Islamic Law

oguman@sakarya.edu.tr - <http://orcid.org/0000-0003-0600-3432>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 03/08/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 22/11/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2022

Atıf/Citation: Afacan, Hülya – Güman, Osman. “*er-Risâle’de Şâfiî’ye Göre Kur’ân’ın Arabîliği*”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), 485-503.
<https://doi.org/10.17335/sakaifd.1153858>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Kur'ân'da Arapça dışında bir kelimenin bulunup bulunmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler çerçevesinde mesele, Kur'ân'da yabancı dillerden bazı kelimelerin bulunup bulunmadığı merkezinde tartışıldığı gibi, bazı kelimelerin köken itibarıyla Arapça olmakla beraber şer'î terminolojinin ortaya çıkışı sonrasında Arapların o zamana kadar bilmediği yeni anlamlar kazanmış olmasının Kur'ân'ın arabî olmasına engel teşkil edip etmeyeceği boyutuyla da tartışılmıştır. Şâfiî, Kur'ân'ın arabîliği görüşünün ilk ve en tavizsiz savunucularından biridir. Kur'ân, muhatapları Arap olduğu için Arapça nazil olmuştur. Her dil, o dili konuşan halkın kültürünü ve düşünce yapısını da barındırır. Şâfiî'nin Kur'ân'ın arabî olması Arap dilinin kurallarına, üslubuna uygun olmasının ötesinde Arap kültürünü ve düşünce yapısını da barındırması demektir. Muhataplar açısından bakınca da kendi dillerinde inen vahyin kendileri için olabildiğince açık/mübin olması gerekir. Dolayısıyla Şâfiî'nin *er-Risâle*'de, naslardan hüküm çıkarırken Arapçanın kural ve üsluplarını dikkate alma üzerine kurmuş olduğu beyân teorisi Kur'ân'ın arabî olması ile yakından alakalıdır. Bu makalede Şâfiî'nin konuya dair görüşleri *er-Risâle* isimli eseri merkeze alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagatı, Fıkıh, Şâfiî, Beyân, Kur'ân'ın Arabîliği.

Abstract

Since the arising days of Islam, different remarks have been asserted on whether the Qurân includes words outside of the Arabic language or not. Within the scope of these remarks, the issue has been discussed centering the idea whether the Qurân has words borrowed from foreign languages or not. Additionally, although some words were originally Arabic, after the emergence of Islamic law terminology, whether the fact that these words gained new meanings -that Arabs were not aware of before- presents an impediment to the Arabic Character of the Qurân or not, has been discussed as another aspect of the issue. Shafi'i is one of the first and the most uncompromising defenders of the Arabic Character of the Qurân notion. The Qurân was revealed in Arabic because its addressees were Arabs. All languages encompass the culture and mindset of the people they belong to. From the view of Shafi'i, the Qurân having an Arabic essence carried a meaning beyond it is following the rules and patterns of Arabic language; it also meant the Qurân's harboring of the Arabic culture and mindset. Looking at the issue from the point of view of the addressees, the revelation that was revealed in their language needs to be as clear and as understandable for them as possible. Therefore, Shafi'i's al-bayân theory, which he based upon the regard of Arabic rules and patterns while he estimated decrees from the text, is closely related to the Qurân having an Arabic essence. In this article, Shafi'i's remarks on the issue are discussed by centering his work, *al-Risâla*.

In *al-Risâla*, Shafi'i explains his remarks on the Arabic character of the Qurân, based on contexts such as Arabic being the language of the Qurân and Sunnah, the Qurân being consisted of only Arabic words, and Arabic's expression ability and vocabulary being superior to other languages. Shafi'i emphasizes that through the ages revelations were given in the languages of the people they were being revealed to and the Qurân is revealed in Rasulullah's (pbuh) language which is Arabic. Therefore, according to Shafi'i, there is not one word in the Qurân that is not in Arabic. The one who says that there are non-Arabic words in the Qurân, then by this statement, would be claiming the existence of some exclusive/peculiar words that some of the Arabic people would not be able to understand, which would contravene the clarity nature of the revelation. According to Shafi'i, the Arabic character of the Qurân also meant Qurân's encompassing of the Arabic culture and mindset. Therefore, anyone who wishes to understand the Qurân duly, must learn Arabic. The ones who speak Arabic the best are the people who are competent in this language. *أهل لسان* / *أهل لسان* Native-like language specialists is a notion by Shafi'i. It denotes the native-like speakers of Arabic. In order to become native-like in Arabic, one must learn the language from the Arabs themselves. There may be ones who live in different countries and learn Arabic. Since they do not learn the language from the Arabs, according to Shafi'i these are not *أهل لسان* / native-like. Once one learns Arabic from the Arabs, then he becomes *أهل لسان* / native-like as well. Hence Shafi'i, even though his native language was Arabic, spent 3 years living with the Hudhayl tribe, which was renowned for their usage of the MSA/fluent Arabic. According to Shafi'i, the source of

information is the revelation. The language of this source is Arabic. Therefore, in *al-Risāla*, he endeavors to exhibit the strength of Arabic's capacity for expressing the revelation. In this context, he emphasizes that Arabic has clarity. According to Shafi'i, al-bayān is a quality of Arabic. When he starts explaining al-bayān, the question he asks is not "ما البَيَانُ / What is al-bayān?" but it is "كيف البَيَانُ / How is al-bayān?" The fact that he chose to use "How?" rather than "What?" indicates that Shafi'i aimed to emphasize al-bayān's quality rather than its definition. However, before he talks about quality, he shortly defines al-bayān as:

"al-Bayān is a noun that holds the meanings that come together in roots and that have many ramifications. Even the least of these meanings that come together in a common root and scatter in branches is al-bayān for the ones that the Qurān was revealed in whose native language. Although the emphasis of al-bayān is stronger in some, in the eyes of these people, the aforementioned meanings are in close proximity to one another. As for people who do not speak Arabic, these are different from one another."

In this short definition, Shafi'i refers to a meaning-centered root-ramification. Understanding the relationship between these roots and ramifications in question depends on knowledge of Arabic and its patterns. While the meaning becomes clearer for those who are competent in Arabic, it will become obscured for those who are not. Since understanding the Qurān is dependent on the knowledge of Arabic, then Arabic needs to be crystal clear in expressing this message. Indeed, the expression ability of Arabic is superior and its vocabulary is richer when compared to other languages. Since al-bayān is a quality of Arabic and the Qurān was revealed in Arabic, there cannot be any non-Arabic/foreign words in the Qurān. That would be contrary to the Qurān's clarity.

The Arabic character of the Qurān argument also has a theological aspect. There are no foreign words in Qurān. In addition to this, some words the Arabs used before the rise of Islam cannot be changed to carry new meanings that people back then would not have known. This claim holds a qualification as an answer to Mu'tazila labeling some sahabas as fasiqs based on the Islamic metaphor argument. Indeed, according to Mu'tazila, words such as salat, zakat and sawm has moved from their literal meanings, and into an Islamic context, thus gaining new meanings. Just as these words, the word mu'min was also carried beyond its literal meaning with the sharia, and gained the meaning of a person who is deserving of loyalty, praise, and respect. Therefore, a fasiq cannot be named a mu'min because the Islamic meaning of fasiq is the one who is deserving of condemn, damnation, despise, and disdain.

On the other hand, Shafi'i has written *al-Risāla* during the ruling of the Abbasid Caliph al-Ma'mun (198-218/813-833). This was when the Shu'ubiyya movement was at its peak and the Arabs and the Shu'ubiyya movement was severely fighting in every area. Behind Shafi'i's emphasis, from the beginning of *al-Risāla*, on not only the grace of the Prophet's (pbuh) but also his tribe's, the ones that were close to him, and his language, might easily be an aim to answer this forceful Shu'ubiyya movement that has left its mark on the era.

Shafi'i's approach to the issue differs in one aspect from the other scholars. That is, he obligates learning Arabic to all Muslims who are able to learn. According to Shafi'i, the more Arabic a Muslim learns, the better. Shatibi, years after Shafi'i, also discussed the Arabic character of the Qurān. According to Shatibi, Arabic has its own unique types of literal meaning, and these meaning types cannot be identically carried to another language. Therefore, it is not possible for the Qurān to be translated into another language without any deficiencies.

We can summarize the baseline of the view of the scholars who declare their opinions on the Arabic character of the Qurān as follows: Shafi'i and Baqillani defended this view with no room for compromises; Ghazali, Razi and Amidi were softer in their manner. When it came to Suyuti, the issue evolved in the complete opposite direction and the Qurān having foreign words was seen far from being an impediment to its clarity and was rather interpreted as divine wisdom.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Fiqh, Shafi'i, al-Bayān, The Arabic essence of the Qurān.

Giriş

İmam Şâfiî ve görüşleri son dönemlerde ülkemizde birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur.¹ Bu çalışmalarda Şâfiî'nin fıkha, hadise, tefsire dair görüşleri incelenmiş, bu bağlamda Kurân'ın arabî olması hususundaki görüşlerine de değinilmiştir. Ancak bu konu şu ana kadar müstakil bir çalışmada kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu konuda Yunus Araz'ın I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu'nda sunduğu "İmam Şâfiî'ye Göre Kur'ân Dilinin 'Arabiliği Meselesi'" başlıklı bir sempozyum bildirisi vardır.² Söz konusu çalışma Kur'ân'ın arabiliğini *er-Risâle* çerçevesinde ana hatları ile sınırlı bir şekilde ele almıştır. Biz araştırmamızda Kur'ân'ın arabiliği meselesini İmam Şâfiî'nin dile dayalı hüküm ve istinbat metodu olarak ortaya koyduğu beyân teorisinin bir parçası olarak, Şâfiî'nin dilsel değerlendirmelerine dikkat çekerek ele almayı hedefledik. Aynı zamanda Şâfiî'nin yaşadığı dönem itibarı ile bu tartışmada neden bir taraf olma zarureti hissettiğine, meselenin içtimaî ve itikadî boyutlarına işaret etmeye çalıştık. Şafii'liğin farklı tarihi kesitlerinden alimler seçerek [varsa] arabîlik meselesinde mezhep içi değişimin izini sürmeyi amaçladık.

Çalışmamızın temel kaynağı olan *er-Risâle*, fıkıh usulünün temelleri üzerine lügâvî-mantıkî metoduyla kaleme alınmış ve günümüze ulaşmış en eski teorik eser olarak kabul edilir. Yazılı ilk eser olması kendisinden önce bu alanda hiç çalışma olmadığı anlamında değil, o güne kadar yapılan çalışmaları sistimli bir şekilde sunan yazılı ilk eser olması anlamındadır.³ Nitekim Şâfiî'ye kadar olan dönemde furû-i fıkıh oldukça ilerlemiş, Hanefiliğin ve Malikiliğin ilke ve kuralları belirgin hale gelmişti. Şâfiî, yaptığı yolculuklar sayesinde farklı İslam şehirlerindeki fıkhi birikime hâkim olmuş, fıkhi hükümlerin ortaya çıkış sürecine dair soyut ve kuramsal düşünce üretme imkânı bulmuştur.⁴ *er-Risâle*'nin gerek *el-Ümm* ile birlikte gerekse de müstakil olarak baskıları yapılmış, çeşitli dillere tercüme edilmiş, üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Araştırmada başvurduğumuz *er-Risâle*, Rıfat Fevzi Abdülmuttalib tarafından tahkiki yapılan ve *el-Ümm* tahkikine birinci cilt olarak dahil edilen nüshadır.

Üç başlık altında tasnif ettiğimiz çalışmamızın birinci başlığında Şâfiî'nin Kur'ân'ın arabiliğine dair görüşlerini tespit ve tahlil ettik. Şâfiî'nin bu konudaki tavizsiz tutumunun ardındaki içtimaî ve itikadî etkenleri tespit etmeye

- 1 Soner Duman, "Modern Dönemde Şâfiî Algısı", *Geleneksel ve Modernist Paradigmalar Kısacasında İmam Şâfiî*, ed. M. Mahfuz Söylemez (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 25-63.
- 2 Yunus Araz, "İmam Şâfiî'ye Göre Kur'ân Dilinin 'Arabiliği Meselesi'", *I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu "Din, Dil ve İletişim"*, ed. Yunus Araz vd. (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2019), 639-649.
- 3 Sahban Halifat, *Menhecû't-tahlîlî'l-lüğâvî el-mantıkî fi'l-fikri'l-'Arabîyyî'l-İslâmî (en-Nazarîyye ve't-tatbîk)* (Amman: el-Câmiatu'l-Ürdüniyye, 2004), 2/276.
- 4 Mürteza Bedir, "er-Risâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mart 2022).

çalıştık. İkinci başlıkta Şâfiî'den sonraki dönemde Kur'ân'ın arabîliği üzerine görüş belirten Şâfiî usulcülerin görüşlerine yer verdik. Böylece söz konusu görüşün mezheb içindeki seyrinin izini sürmeye çalıştık. Son başlıkta ise Kur'ân'ın arabîliği ve Şâfiî'nin beyan teorisi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştık.

A. er-Risâle' de Kur'ân'ın Arabîliği

Şâfiî, Kur'ân'ın arabîliğine dair görüşlerini *er-Risâle'* de Arapçanın Kur'ân ve sünnet dili olması, Kur'ân'da Arapçadan başka bir kelime bulunmaması, Arapçanın ifade kabiliyetinin ve kelime hazinesinin diğer dillerden daha yüksek olması gibi bağlamlarda açıklar.

Şâfiî, çağlar boyunca vahyin, hitap ettiği toplumların dili ile indiğini, Kur'ân'ın dilinin de Resulullah'ın (s.a.v) dili olan Arapça olduğunu vurgular. Dolayısıyla ona göre Kur'ân'ın içinde Arapça olmayan hiçbir kelime yoktur. "Allah'ın Kitab'ının tamamının sadece Arapça ile indirilmiş olduğunu bilmek." Allah'ın Kitab'ı ile ilgili ilmin özüdür. Herkes bilgisi ölçüsünde konuşmalıdır. Kur'ân'da bazı Arapların anlamadığı bazı kelimelerin olması o kelimelerin Arapça olmadığı anlamına gelmez. Aksine söz konusu kişilerin o konudaki bilgisizliğini gösterir. Bazı Arapların Kur'ân'ı Kerim'deki bazı kelimeleri bilmemesi mümkündür.⁵ Şâfiî'ye göre Hz. Peygamber'in Arapçayı bilmesi hariç hiç kimse tek başına bir dili tüm yönleri ile kapsayacak bilgiye sahip değildir, ama dile dair tüm bilgiler o dili konuşan tüm insanların bilgisinde dağınık olarak mevcuttur. Bu tıpkı fakihlerin sünneti bilmesi gibidir. Herhangi bir fakih bireysel olarak nasıl ki sünnetin tamamına hâkim olamazsa, insanlar da fert olarak konuştukları dilin bütün ayrıntılarına hâkim olamazlar. Fakihlerin tamamındaki bilginin bir araya toplanması durumunda sünnetin tamamının ortaya çıkması gibi, farklı farklı insanların bilgisindeki dil birikiminin bir araya toplanması ile de dilin tamamı ortaya çıkar. Sünnetin çoğuna hâkim olup, bilmediği kısmı öğrenmek isteyen kişinin yapacağı şey, bu alanda ilmi açıdan kendisinden daha düşük seviyede olanlara başvurmak değil, kendi seviyesinde olanlara başvurmaktır.⁶

5 Hz. Ebû Bekir'e Abese Suresi'nde geçen " fakiheten ve ebben" ibaresindeki "ebben" kelimesinin anlamı sorulunca şöyle cevap verdiği rivayet edilir: "Eğer Kur'ân hakkında bilmeden konuşursam hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni taşır?" Aynı ayetle ilgili Hz. Ömer'in de "Fakiheten nedir biliyoruz, ama ebben nedir?" diye sorduğu rivayet edilir. bk. Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, ts.), 6/296; Ayrıca bk. Ali Karataş, "Sahabenin Anlama Sorunu ile Karşılaştığı Bazı Ayetler", *Bilimname* 38 (2019), 289-324.

6 Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1436/2011),1/17; Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Şeyh Abdülganî Abdülhâlik (Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1410/1990), 32.

Şâfiî'nin Arapçayı bilmek ve sünneti bilmek arasında yaptığı kıyastan da anlaşıldığı üzere diğer ilimlerde nasıl ki insanların bilgi seviyeleri birbirinden farklıysa dil konusunda da öyle farklılıklar vardır. Sünnet hakkında bilgi eksikliği olan kişi bu eksikliği gidermek için nasıl ki bu alanda uzman olana başvuruyorsa dili öğrenmek isteyen kişi de uzman olan kişilere başvurmalıdır. Arapça da bir dil olduğuna göre onu öğrenmek isteyen de bu dilin ehline başvurmalıdır. Şâfiî *er-Risâle'*de bu konudan bahsederken *ehl-i lisan* tabirini kullanır. Yaptığı açıklamalar incelendiğinde ehl-i lisan dediği kişiler, dili uzmanlık derecesinde ve anadil seviyesinde kullananlardır. Bu kişiler söz konusu dili, ikinci dil olarak öğrenmiş olmaları bu durumu değiştirmez. Başka topluma mensup olup bir vesile ile Arapçayı öğrenenler olabilir; ama bu kişiler Arapçayı ehli lisandan öğrenmedikleri için dili anadil seviyesinde kullanamazlar. Buldukları seviye itibarı ile ancak Arapçada Araplara tâbi olmuş olurlar. Bu kişiler Arapçayı bizzat ehl-i lisan olan Araplardan öğrendiyse o zaman tâbiyet söz konusu olmayıp onlar da artık ehl-i lisan arasına dahil olurlar.⁷ Şâfiî'nin Arapçada anadil seviyesine ulaşabilmek için Arapçayı dilin ehlinden, o dili ana dil olarak kullananlardan öğrenmeyi tavsiye etmesi, hatta dinî konularda hüküm verecek âlimler için bunu zaruri görmesi, bir dili öğrenmenin o dili konuşanların kültürünü de öğrenmeyi gerektirdiği görüşünde olduğuna işaret etmektedir. Arap dilini Araplardan öğrenen kişi o dilin ehli sayılır. Nitekim Arapça ana dili olmasına rağmen kendisi de ilk gençlik yıllarında, fasih konuşması ile meşhur Huzeyl Kabilesi'nin yanında uzun bir süre kalmış, şiir, eyyam⁸ ve edebiyatla ilgilenmiş, sonrasında fıkha yönelmiştir.⁹ Çağdaşı olan birçok âlim Şâfiî'nin Arapçadaki yetkinliğinden övgüyle bahseder. Ebû Osman el-Mâzini (ö. 249/863) "Bizce Şâfiî nahivde hüccettir." der. Beyhâkî, Asmaî'nin (ö. 216/831) "Huzeyl şiirini Mekke'de Muhammed b. İdris isimli bir genç sayesinde düzenledim." dediğini nakleder.¹⁰ Şâfiî'nin dildeki yetkinliği yazdığı eserlerde de kendini göstermektedir. *er-Risâle'*nin tahkikini yapan Ahmed Muhammed Şakir, *er-Risâle* ile ilgili şöyle der: "*er-Risâle* bir fıkıh ve hadis kitabı olmasının yanı sıra bir edebiyat ve dil kitabıdır. Çünkü Şâfiî, *er-Risâle'*de hiç yabancı kelime kullanmadığı gibi lahn de yapmamıştır."¹¹

7 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/17-18.

8 Eyyâm: Arap edebiyatında, Cahiliye döneminde Arap kabileleri arasında çıkan savaşları nesir ya da şiir şeklinde anlatan kısma türü. bk. Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Nisan 2022).

9 Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Menakibu'ş-Şâfiî*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Dâru'n-Nasr li't-Tıbaa, 1390/1970); İbn Hacer el-Askâlânî, *Tevâli't-te'sis bi-me'âli İbn İdris*, thk. Ebû'l-Fedâ Abdullah el-Kâdı (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 1/12.

10 Beyhâkî, *Menakibu'ş-Şâfiî*, 1/44.

11 Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1357/1938), 14.

Şâfiî'ye göre Kur'ân'ın arabî olması, Kur'ân'ın dilinin Arapça olmasından öte Arap kültürünü de kapsamaktadır. Bu yaklaşımına; Maide Suresi'ndeki: "Sana kendilerine nelerin helal kıldığını soruyorlar. De ki: Size temiz şeyler ve Allah'ın, size öğrettiği bilgiyle öğretilip yetiştirdiğiniz avcı hayvanların tuttıkları avlar helâl kılınmıştır."¹² ve A'raf Suresi'ndeki "...Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar."¹³ âyetindeki tayyibat/ temiz şeyler ve habais/pis şeyler kelimelerini tefsirini örnek verebiliriz. Şâfiî'ye göre temiz ve pis kelimeleri ile bu soruyu soranlara göre temiz ve pis olan şeyler kastedilmektedir. Soruyu soranlar ise Araplardır. Dolayısıyla Araplara göre temiz olan şeyler helal, pis olan şeyler haramdır. Şâfiî, bu yoruma nasıl vardığını izah ederken En'am Suresi 145. âyeti delil getirir. "De ki: Bana vahyedilenler arasında; ölmüş hayvan etinden, dökülmüş kandan yahut da domuz etinden başka, yiyene haram edilen bir şey bulamıyorum." Şâfiî, âyeti ilim ehlinde bazı kişilerin "sizin yediğiniz şeyler arasından haram bulduklarım bunlardır." şeklinde yorumladıklarını bunun da kendi görüşünün doğruluğuna delil olduğunu söyler. Şâfiî'ye göre herhangi bir canlının etinin helal ya da haram olduğunu anlamak için Arapların onu yiyip yemediğine bakmak gerekir. Eğer Araplar onu yiyorsa ve hakkında haram olduğuna dair bir nas yoksa helaldir. Onların yemedikleri şeyler ise pis ve murdar kapsamına girer ve haramdır.¹⁴ Şâfiî'nin bu yorumu metni ait olduğu kültüre bağlı kalarak okuyup anlamlandırışına dair güzel bir örnektir.¹⁵

Şâfiî'ye göre Kur'ân ve Arapça arasındaki bağ, birbirinden ayıramayacak kadar sıkı ve hayatidir. Arapça, Kur'ân dili olması hasebi ile adeta dinin bir parçası gibidir. Bu yüzden o, Arapça öğrenmeyi müslümanlar için dini bir vecibe olarak görür. Her müslüman en azından kelime-i şahadeti söyleyebilecek, dua ve zikirleri yapabilecek kadar Arapça bilmelidir. Bir müslüman Arapçayı ne kadar çok öğrenirse kendisi için o kadar iyidir.¹⁶ Buna göre her müslümanın belli bir düzeyde Arapçayı bilmesi namaz, oruç gibi farzdır ki ibadetlerinde başkasının yaptığı tercümeyle dayanmasın, bizzat vahyin dilinden mesajı anlasın. Naslardan hüküm istinbat edecek olan âlimlerin ise Arapçayı anadil düzeyinde bilmeleri gerekir. Çünkü Kur'ân ancak Arapçanın üsluplarına göre anlaşılır. Kur'ân her ne kadar Arapçadan üstün olsa da sonuçta Arapçanın üslubu ile gelmiştir.¹⁷ Şâfiî'ye göre Kur'ân'ın Arapça olmasının

12 el-Mâide 5/4.

13 el-A'râf 7/157.

14 Şâfiî, *el-Ümm*, 3/240-641

15 Soner Gündüzöz, "Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapçanın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler", *Dimbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (Haziran 2005), 215-229.

16 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/20.

17 Muhammed Ebû Zehre, *Şâfiî Hayâtühû 'Aşruhû A'râuhû ve Fıkhuhû* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1364/1948), 197.

önemli olması bir yana Kur'ân'ın Arapça olduğunu insanlara anlatmak bile emri bi'l-maruf babından bir nasihattir.¹⁸

Şâfiî, Kur'ân'da Arapça dışında bir kelime olmadığına delil olarak, “*Biz her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik...*”¹⁹ âyetini getirir ve şöyle yorumlar. Hz. Muhammed'den önce bütün peygamberler kendi kavimlerine, kendi kavimlerinin lisanıyla gönderilmişlerdir. Hz. Muhammed ise bütün insanlığa, ancak kendi kavminin lisanı ile gönderilmiştir. O'nun (s.a.v) bütün insanlığa gönderilmesi Kur'ân'da Arapçadan başka kelimelerin olduğu ihtimalini ortaya çıkarmaz. Aksine bütün insanların O'nun (s.a.v) lisanını öğrenmek zorunda olduğu hususuna işaret eder. Çünkü her milletin kendine ait bir dili vardır ve birbirleri ile iletişim kurmak istediklerinde biri diğerinin dilini öğrenmek zorundadır.²⁰ Dili öğrenen kişi o dile tâbi olmuş olur. Tâbi olunan dilin ise tâbi olan dilden daha üstün olması gerekir. Tâbi olunmaya en lâyık olan dil ise Peygamber'in (s.a.v) konuştuğu dil yani Arapçadır. Bu konuda Şâfiî'nin tavrı oldukça katıdır. Arapça konuşanların tek bir kelime dahi olsa Arapça konuşmayanlara tâbi olması kesinlikle câiz değildir. Aksine bütün diller Peygamber'in (s.a.v) diline tâbi olmak zorundadır. Buradaki tâbiyetten kastın, karşı tarafın dilini öğrenmek olduğunu vurgulayalım. Bu ifadelerden Şâfiî'nin Arapçayı din dili olarak gördüğü sonucunu çıkarılabilir. O, vahyin bir dilde inmesinin o dile kattığı değer farkındadır ve bu değer korunmasına azamî önem vermektedir. Bu değeri koruma mükellefiyeti de o dili konuşan insanlar ve bütün müslümanlara aittir.

Kur'ân, Arapçanın üslupları ile indiğinden dolayı onu layık-ı veçhile anlamak için Arapçanın üsluplarını bilmek gerekir. Lafızlar kullanıldıkları kalıp haricinde mânâlar ifade edebilir. Mesela bir hüküm Kur'ân'da âmm ve zâhir olan bir ifade tarzıyla bildirilip bununla âmm ve zâhir mânâ murad edilmiş olabileceği gibi sadece âmm ya da sadece hâss murad edilmiş de olabilir. Yine böyle bir ifade ile âmm murad edilmiş; ama buna hâss da dâhil edilmiş olabilir. Burada hangi mânânın kastedildiğini anlamak için cümlenin başına, ortasına, sonuna bakmak gerekir. Cümlede mutlaka bu anlama ulaştırarak bir karene olacaktır. Çünkü Arapların kullandığı konuşma üslubunda bazen ifadenin başı sonunu açıklarken bazen de sonu başını açıklar. Bazen lafız kullanmadan da bir mânâ ifade edebilirler. Bir kelime yerine çok kelime, çok kelime yerine de bir kelime kullandıkları olur. Bütün bu üslupları ancak Araplar bilebilir. Arapçanın bu özelliklerini bilmeyenlere ise bu ifadeler anlaşılabilir.²¹

18 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/20.

19 İbrâhîm 14/4.

20 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/19.

21 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/22.

Şâfiî’nin, Kur’ân’ın arabiliği ve içinde Arapça dışında tek bir tane bile kelime bulunmadığına dair bu görüşleri yaşadığı dönemdeki yoğun tartışmaların bir yansıması gibi gözükmektedir. Nitekim yaşadığı asır Hint, Fars ve Yunan medeniyeti gibi medeniyetlerin tek bir dinin çatısı altında toplandığı bir asırdır. Birbirinden farklı dinlere ve kültürlere sahip insanların müslüman olduğu, münazaraların bolca yaşandığı bu dönemde, fıkıh ilmi de furu’dan usule doğru yönelmeye başlamış, bir diğer ifadeyle müctehidlerin sahip oldukları meleke ile ürettikleri fihri birikimin teorik alt yapısının tutarlı bir bütün olarak ortaya konması ihtiyacı doğmuştu. Fikhî istidlâlin kuralları belirlenirken hadis alanında yoğun tartışmalar yaşanıyordu. Hangi hadis hangi kıstaslara göre delil olur? Sünnetin Kitap karşısındaki konumu nedir? Sünnetin hüküm koyma yetkisi var mıdır? Neshin mahiyeti nedir? gibi sorular furu’da ihtilaflara yol açıyordu. Sonunda mesele lafızların delâleti, amelî hüküm içeren nasların nasıl anlaşılacağı, ibareden yola çıkılarak nasıl hüküm verileceği noktasına dayanıyordu. Lafızların delâletinde Arapçadaki bazı sigâların kullanımı söz konusu olunca tartışmalar daha da genişliyordu.²²

Öte yandan Şâfiî, *er-Risâle*’yi Abbasi Halifesi Me’mûn döneminde (198-218/813-833) kaleme almıştır. Bu dönem, Şuûbiyye hareketinin zirvede olduğu, Araplarla Şuûbiyye hareketi arasında her alanda şiddetli mücadelelerin yaşandığı bir dönemdir. Abbasi dönemine kadar Araplara karşı eşitlik ve adalet prensiplerini savunan Şuûbiyye mensupları Abbasi döneminde diğer milletlerin Araplardan daha üstün olduğunu savunur hale gelmişlerdi. Hatta zamanla daha da ileri giderek Arapları aşağılamaya başlamışlardı.²³ Şâfiî’nin *er-Risâle*’nin en başından itibaren Hz. Peygamber yanı sıra kabilesinin, yakınlarının ve dilinin ne kadar faziletli olduğuna dair yaptığı vurguların arkasında döneme damgasını vuran bu güçlü Şuûbiyye hareketine cevap gayesi olması hiç de uzak bir ihtimal değildir.

B. Şâfiî Sonrası Dönemde Kur’ân’ın Arabiliği Tezi

Kur’ân’da Arapçadan başka dile ait bir kelimenin yer alıp almadığı meselesinde Şâfiî’den önceki dönemde başlayan tartışmalar Şâfiî ve sonrası dönemde de süregelmiştir. Şâfiî de yaşadığı dönemin önemli isimlerinden biri olarak bu konuda görüşünü beyan etmek suretiyle bu tartışmada bir taraf olmuş, *er-Risâle*’deki beyân teorisini, Kur’ân’da Arapça dışında/ ‘acemî bir kelime olmadığı görüşü üzerine inşa etmiştir. Şâfiî’nin çağdaşı Ebû Ubeyde Ma’mer b. Müsenna (ö. 209/824) *Mecâzü’l-Ḳur’ân* isimli eserinde o dönemde bu konuda yapılan tartışmalara ışık tutmaktadır. Ebû Ubeyde, “Kur’ân’da Arapça dışında bir kelime olduğunu söyleyen büyük bir hata yapmış olur.”

22 Ebû Zehre, *Şâfiî*, 91.

23 Adem Apak, “Şuûbiyye”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Mart 2022).

dedikten sonra kimin söylediğine atıf yapmaksızın *tâhâ* (طه) kelimesi Nebatçadır demenin hata olduğunu, استبرق kelimesinin Arapça olduğunu ifade eder. Ebû Ubeyde'ye göre bir kelimenin benzer telaffuz ve mana ile iki farklı dilde bulunması mümkündür.²⁴ Ebû Mansur el-Cevâlikî de (ö. 540/1145) *el-Mu'arreb mine'l-kelâmi'l-a'cemî âlâ hurûfi'l-mu'cem* isimli eserinde Ebû Ubeyde'nin bu görüşüne yer verdikten sonra İbn Abbas (ö. 68/687-88), İkrime (ö. 105/725) ve Mücahid'in (ö. 103/721) مشكاة، استبرق، أبارق، سجیل gibi kelimelerin Arapça olmadığı görüşünde olduklarını aktarır. Daha sonra kendisi bu görüşleri uzlaştırarak söz konusu kelimelerin asıl itibarı ile a'cemî olsa da ta'rib sonrasında Arapçanın kelime dağarcığına dahil oldukları görüşünde olduğunu ifade eder.²⁵

Bâkullânî'ye (ö. 403/1013) göre Kur'ân'da Arapça dışında hiçbir kelime yoktur. Salât, savm, zekât gibi kelimeler şer'in vürudu öncesinde de Araplar tarafında hem lügat hem isti'mal olarak bilinmekteydi. Eskiden bilindikleri anlamdan başka bir anlama taşınmaları söz konusu değildir, ancak şer', bu kelimelere bazı ziyade anlamlar katmıştır. Aksi takdirde Araplara bilmedikleri bir lügâtle hitap edilmiş olurdu. “Biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.”, “Mübîn Arap lisanı ile...”, “Biz her peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik.” ‘ayetleri buna delildir.²⁶

Bâkullânî, bu lafızların şer'î anlama nakledilince vaz' edildikleri anlamdan farklı manalar kazandığı görüşünü kabul etmediği gibi, Mutezile'nin bu görüşü, “*menzile beyne'l-menziletayn*” ilkesine dayanarak bazı sahabîler hakkında dile getirdiği “Bu sahabîlerin imanı, lügavî anlamda imandır. Onlardan şer'î iman sadır olmamıştır, durumları *el-menzile beyne'l menziletayndır.*” meâlindeki görüşlerinin bir gerekçesi olarak kullandıklarını ifade eder.²⁷ Nitekim Vâsıl b. Atâ'ya (ö. 131/748) göre Cemel ve Sıffin Savaşına katılan taraflardan biri asidir, ancak hangisinin asi olduğunu bilemeyiz.²⁸ Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1025) fasık kişinin neden mümin olarak isimlendirilemeyeceğini izah ederken Kur'ân'da, salât, savm, zekât gibi bazı kelimelerin lügavî anlamdan şer'î anlama taşınarak yeni anlamlar kazandığını söyler. Mü'min kelimesi de bu kelimeler gibi şeriatle birlikte lügavî anlamının dışına çıkarak; sadakate, medih ve saygıya hak kazanan kişi anlamını kazanmıştır. Bu yüzden fasık kişi

24 Ma'mer b. Müsennâ' Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Fuad Sezgin (Kahire: Muhammed Sâmî Emîn el-Hâncî, 1374/1954), 1/17.

25 Ebû Mansûr el-Cevâlikî, *el-Mu'arreb mine'l-kelâmi'l-a'cemî 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk. Halil İmrân el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 6; Ayrıca bk. Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Şifâ'ü'l-galîl fîmâ fi kelâmi'l-'Arab mine'd-dağîl*, thk. Muhammed Keşşâş (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 35.

26 Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Basrî el-Bâkullânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd eş-şağîr* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998), 1/119.

27 Bâkullânî, *et-Takrîb*, 1/288.

28 Ebû'l Hüseyin Hayyât, *el-İntişar Mu'tezile Müdafaası*, çev. Yüksel Macit (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 125.

mümin olarak isimlendirilemez, çünkü fasık kelimesinin şer’î anlamı; kınanmayı, laneti, küçümsenmeyi, hor görülmeği hak etmiş kişidir. Fasık kişi aynı mantıkla kâfir olarak da isimlendirilemez.”²⁹

Gazzâlî (ö. 505/1111), Bâkılânî’yi muhatap alarak Kur’ân’da Arapça dışında kelime olmadığı hususunda Şâfiî’ye itirazını dile getirmiştir. العثجة ve المشكاة gibi kelimeler Gazzâlî’ye göre muarrebdir. Bâkılânî’nin bunları Arapçaya katma çabası tekellüften başka bir şey değildir. Farsça bir şiirin içince Fârisîlerin zaten kullandığı birkaç Arapça kelime olması nasıl o şiiri Farsça olmaktan çıkarmazsa Kur’ân-ı Kerim’in içinde de Arapların kullandığı, Arapçaya geçmiş yabancı kökenli kelimelerin olması onu Arapça olmaktan çıkaramaz, arabî olarak nitelenmesine de engel olmaz.³⁰

Râzî (ö. 606/1210) otuzlu yaşlarda kaleme aldığı *el-Maḥşûl* isimli eserinde konuya dair şu değerlendirmeyi yapar: Kur’ân’da geçip de Arapça olmadığı söylenen kelimeler aslında Kur’ân’ın inmesinden önce Arap dilinde var olan; ama farklı anlamlarda kullanılan kelimelerdir. Mesela “salat” kelimesini Araplar, İslam’dan önce Kur’ân’ın yüklediği anlamı ile kullanmıyorlardı. Ancak bu durum söz konusu kelimenin Arapça olmadığı anlamına gelmez. Bir kelimeye mecâz yoluyla eskiden taşımadığı bir anlamı yüklemek dilsel bir olgudur. Kur’ân da bu şekilde salat, zekât, savm gibi kelimelere şer’î anlam yüklemiştir. Râzî, bu tür kelimelerin Kur’ân’ın Arapça oluşunu engellemeyecek derecede az olduğunu ifade eder.³¹ Aynı eserinde مشكات ve استبرق gibi kelimelerin diğer dillerde de olmasının onların Arapça olmasına engel olmayacağını, bu benzeşmenin dil tevafuku olduğunu ifade ederek Şâfiî ile aynı çizgide yer alır.³² Hayatının sonuna doğru kaleme aldığı *et-Tefsîrû’l-kebîr (Mefâtîhu’l-ğayb)* isimli tefsirinde Duhan Suresi’ndeki استبرق kelimesinin استبرك kelimesinden muarreb olduğunu söyler. Ardından “Kur’ân’da yabancı bir kelime nasıl bulunur?” diye sorulursa “Ta’ribe uğrayan kelime artık Arapça olur.” diyerek cevap verir.³³ Râzî’nin iki ayrı metinde iki ayrı görüşü savunması zaman içinde görüş değiştirdiğini göstermektedir.

Amîdî (631/1233), bu meseledeki görüşünü şer’î mecâz konusunu ele aldığı yerde ifade eder. Ona göre, Şârî’nin salât, savm, zekât gibi şer’î isimleri ehl-i lügatın kullandığı anlamda ya da kullanmadıkları ve bilmedikleri anlamda vaz’ etmesinin önünde herhangi bir engel yoktur. Kâdî Bâkılânî’nin

29 Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Uşûli’l-ḥamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1416/1996), 697-720.

30 Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beyrut: Dâru’l-Erkâm b. Ebi’l-Erkâm, ts.), 1/310.

31 Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, thk. Câbir Feyyâz el-Alvanî (Riyad: Müessesetu’r-Risâle, 1416/1996), 1/417.

32 Râzî, *el-Maḥşûl*, 1/310.

33 Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, 1417/1997).

görüşlerine katılmadığını ifade ettikten sonra, Kur'ân'ın hakiki anlamda değil; mecâzî anlamda bilcümle arabî olduğunu ifade eder. Nasıl ki siyahî bir kişi; vücudunda dış, gözün beyazı gibi kısımlar olmasına rağmen siyahî olarak isimlendiriliyorsa ya da beyaz bir kişi, göz bebeğinin siyah olmasına rağmen beyaz olarak isimlendiriliyorsa, çoğunluğu Arapça olan bir metin de içinde Arapça olmayan birkaç kelime bulunsa bile arabî olarak isimlendirilir.³⁴

Geç dönem Şâfiî alimlerinden Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) ise Kur'ân'da geçen yabancı kelimelere dair kaleme aldığı *el-Mühezzeb fimâ vaka'a fi'l-Kur'ân mine'l-mu'arreb* isimli eserinde bu konudaki farklı görüşleri naklettikten sonra kendisinin Kur'ân'da yabancı kelimelerin bulunduğu görüşünde olduğunu ifade eder. Hatta ona göre Kur'ân'da bu kelimelerin bulunması Kur'ân'ın, öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini kapsadığına, her şeyden haber verdiğine işaret eden bir hikmettir. Her şeyi kapsadığını göstermek için dillerin ve lisanların türlerine de işaret etmesi kaçınılmazdır.³⁵

Kur'ân'ın arabîliği konusunda Şâfiî-Eş'arî geleneğe mensup alimlerden naklettiğimiz görüşler, Şâfiî'den sonraki dönemlerde konuya yaklaşımın çerçevesini ve zaman içindeki değişimi özetlemektedir. Şâfiî'yi destekleyenler, karşı çıkanlar ve orta yolu tercih edenler olmuştur. Gördüğümüz kadarıyla Şâfiî ve Bâkîllânî'deki katı tutum Gazzâlî, Râzî ve Âmidî'de yerini daha ılımlı bir tutuma bırakmıştır. Süyûtî'de ise mesele tam tersi bir duruma evrilmiş, Kur'ân'da yabancı kelimelerin olmasının Arapçanın mübîn olmasına mâni olması şöyle dursun bu durum bir hikmet olarak değerlendirilmiştir.

Bu noktada “arabîlik” kavramına Şâfiî'den sonra farklı bir açıdan yaklaşan Şâtîbî'nin (ö. 790/1388) görüşüne kısaca değinmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Şâtîbî, Kur'ân'ın arabîliğini üslup ve muhteva açısından değerlendirir. Üslup açısından Kur'ân'ın arabî olması hususunda Şâfiî ile hemfikirdir. Nitekim Kur'ân'ın üslubunun Arapça olduğunu temellendirirken *er-Risâle*'deki Kur'ân'ın Arapların aşına olduğu üsluplarla indiğine dair olan bölüme atıfta bulunur.³⁶

Şâtîbî, Şâfiî sonrası usulcülerin meseleyi Şâfiî'den farklı bir bağlamda ele aldıklarını belirttikten sonra muhteva açısından Kur'ân'ın arabîliğini, Arap diline özgü olduğunu ifade ettiği tâbî delâlet konusu çerçevesinde ele alır. Mesela “Zeyd ayağa kalktı.” gibi bir cümlenin bütün dillerde olduğu gibi

34 Seyfeddîn Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Abdürrezzâk Afifî (Riyad: Dâru's-Samî, 1424/2003), 1/59.

35 Celâleddîn es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Mühezzeb fimâ vaka'a fi'l-Kur'ân mine'l-mu'arreb*, thk. Tihâmî Râcî el-Hâşimî (Rabat: Sundûku İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, ts.), 61; Ayrıca bk. Celâleddîn es-Süyûtî, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğa*, thk. Fuâd Ali Mansur (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1430/2009).

36 Osman Güman, *Fıkıh Usûlü Literatüründe Siyâk* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2014), 171.

Arapçada da farklı şekillerde kurulabileceğini ifade eder. Arapçada, konu hakkında ön bilgisi bulunmayan bir kişiye bu haberi verirken fiil cümlesi قام زيد formunda olur. Eğer Zeyd’e vurgu yapılmak isteniyorsa cümle isim cümlesi olarak قام زيد şeklinde gelir. Bu cümle, mevcut ya da mukadder bir soruya cevap olarak kuruluyorsa o zaman da başına tekid edatı getirilerek إِنْ زَيْدًا قام şeklinde kurulur. Şâtıbî’ye göre Arapçaya özgü olan tüm bu delâlet türlerinin başka bir dile birebir taşınması mümkün değildir. Bu yüzden Kur’ân’ın başka bir dile eksiksiz tercümesi mümkün değildir.³⁷

Şâfiî ve Şâtıbî’nin meseleye diğer alimlerden daha farklı yaklaştığını görüyoruz. Şâtıbî, bu konudaki tartışmanın son dönem itibarıyla itikâdî boyutta olduğunu, üzerine fikhî hüküm inşâ edilemeyeceğini söylemekle birlikte yorumlarında meselenin pratik yönüne de değinmiştir. Bu tartışmanın pratik sonuçlarından bir diğeri Kur’ân’ın başka dillere çevirisinin imkânı meselesidir. Kur’ân’ın arabî olması ile kastedilen sadece metnin Arapça olması değil, Arapçayı konuşanların düşünce sistemini, sosyal ve kültürel kodlarını da taşıyor olması ise -ki Şâfiî’nin anlayışı da böyledir- bu durumda başka dillere tam anlamı ile çevirisi mümkün değildir.

C. Kur’ân’ın Arabîliği ve Beyân Teorisi İlişkisi

Kur’ân’ın arabîliği ile er-Risâle’deki beyân kavramı arasındaki bağlantıya gelince; Şâfiî’ye göre bilginin kaynağı vahiydir. Bu kaynağın dili de Arapçadır. Dolayısıyla er-Risâle’de Arapçanın vahyi ifade edebilme kapasitesinin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaya çalışır. Bu minvalde Arapçanın “mübîn”; yani açık seçik olmasına vurgu yapar. Şâfiî’ye göre beyân, Arapçanın niteliğidir. Beyânı açıklamaya başladığı yerde sorduğu soru: ما البيان/Beyân nedir? değil كيف البيان/Beyân nasıldır? sorusudur. “Ne?” yerine “Nasıl?” soru edatını tercih etmesi Şâfiî’nin beyânın tanımından ziyade keyfiyetine vurgu yapmayı amaçladığına işaret etmektedir. Ancak keyfiyete giriş yapmadan önce beyânı kısaca şu şekilde tanımlar. “Beyân; usulde birleşen, furûda dağılıp birbirine karışan manaları kendinde toplayan bir isimdir. Usulde birleşip, furûda dağılıp karmaşıklaşan bu manaların en azı bile Kur’ân’ın kendi dili ile indiği kişiler için beyândır. Her ne kadar beyân vurgusu bazılarında daha güçlü olsa da bu kişiler nazarında söz konusu manalar birbirine yakın seviyededir, Arapça bilmeyenler için ise bunlar birbirinden farklıdır.”³⁸ Şâfiî bu kısa tanımda manaya yönelik bir usul-furûdan bahseder. Söz konusu bu usul ve

37 İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Abdullah Dıraz (Kahire: Mektebetü’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, ts.), 2/105-106.

38 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/7:

“قال الشافعي والبيان اسم جامع لمعاني مجتمعة الأصول متشعبة الفروع فأقل ما في تلك المعاني المجتمعة المتشعبة أنها بيان لمن خوطب بها من نزل القرآن بلسانه متقاربة الاستواء عنده وإن كان بعضها أشد تأكيد بيان من بعض ومختلفة عند من يجهل لسان العرب.”

furû arasındaki ilişkiyi anlamak Arapçayı ve üslûplarını bilmeye bağlıdır. Arapça bilenler için mânâ netleşirken bilmeyenler için muğlaklaşacaktır.³⁹ Mademki Kur'ân'ı anlamak Arapça bilgisine bağlı öyleyse Arapçanın bu mesajı ifade etme noktasında mübîn/apaçık olması gerekir. Nitekim Arapçanın ifade kabiliyeti diğer dillerden daha yüksek, kelime hazinesi de diğer dillerden daha zengindir.⁴⁰ Beyân, Arapçanın bir niteliği olduğuna ve Kur'ân Arapça olarak indirildiğine göre Kur'ân'da Arapça dışında/acemî hiçbir kelime olmaması gerekir. Böyle bir durum Kur'ân'ın anlaşılır olmasına aykırıdır. Kur'ân'ın sırf Arapça oluşu ile ilgili Şâfiî şu ayetleri delil getirir:

*"Biz her peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik."*⁴¹

*"O, âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından indirilmiştir. Uyarıcılardan olman için Cebrail onu apaçık bir Arapça ile senin kalbine indirmiştir."*⁴²

*"Yine biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik."*⁴³

*"Biz onu, sakınsınız diye içinde çelişki bulunmayan dosdoğru Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."*⁴⁴

*"Onların, Peygamber'e (Kur'ân'ı) bir insan öğretiyor, dediklerini elbette biliyoruz. Sözüünü ettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'ân ise apaçık bir Arapçadır."*⁴⁵

*"Biz onu yabancı dilde bir Kur'ân olarak indirseydik âyetleri açıklansa daha iyi olmaz mıydı, bir Arab'a yabancı dilde bir kitap mı gönderilir? derlerdi."*⁴⁶

Ona göre, son iki âyet, aynı zamanda Kur'ân'da Arapça dışında hiçbir kelime bulunmadığının da delilidir.⁴⁷ Şâfiî'ye göre Arapçayı sadece Resulullah (s.a.v) tam olarak bilebilir. Burada Arapçayı tam olarak bilmekten kasıt, vahyin diline hâkim olmak anlamında olmalıdır, çünkü vahiy Resulullah'ın (s.a.v) kalbine ilham olunmaktadır ve bu anlamda onun inceliklerine vakıf olabilecek tek kişidir. Sahabenin anadili de Arapçadır, ancak onlar, vahiy söz konusu olduğunda, zaman zaman beyâna ihtiyaç duyabilirler. Her dilde olduğu gibi Arapçada da açıklık kapalılık açısından anlam için farklı katmanlar söz konusudur. Anlam, hiçbir açıklamaya gerek kalmadan anlaşılabilir düzeyde olabileceği gibi, üslup, siyâk ve sibâka bakmayı da gerektirebilir. Bu durumda beyâna ihtiyaç hâsıl olur. Bir dili anadili olarak kullananlar ile yabancı dil olarak öğrenenler arasında da anlamı belirleme noktasında farklılıklar olacağı muhakkaktır. O yüzden beyânın dereceleri de kişilerin bir dili ana-

39 Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba (İstanbul: Mana Yayınları, 2019), 120.

40 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/17.

41 İbrâhîm 14/4.

42 eş-Şuârâ 26/192-195

43 er-Ra'd 13/37.

44 ez-Zümer 39/28.

45 en-Nahl 16/103.

46 Fussilet 41/44.

47 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/19.

dili ya da ikinci dil olarak kullanmalarına bağlı olarak değişebilir. Bazen ana-dili kullananlar için çok açık olan bir mânâ, o dili ikinci dil olarak öğrenenler için kapalı kalabilir. Şâfiî bu noktaya *er-Risâle’*de şöyle dikkat çeker: “Arapçanın genişliğini ve ifade tarzlarının çeşitliliğini bilmeyenler Kur’ân’daki mücmel hükümleri anlayamaz... Buna karşın Arapçayı bilmeyenlerin düştükleri şüpheler Arapçayı bilenler için söz konusu olmaz.”⁴⁸

Şâfiî, başka dillerde Arapça ile ortak kelimeler bulunabileceğine yönelik bir itirazı yoktur; ancak bu söz konusu kelimelerin o dillerden Arapçaya geçtiği anlamına gelmez. Bu benzeşme sadece dil tevafukudur.⁴⁹ Vahiy apaçık Arapça ile inmiştir. İçinde yabancı kelime olması Arapçanın mübîn olma vasfına aykırıdır. Şâfiî’nin bu görüşü savunması kendi sisteminin tutarlılığı açısından zorunlu gözükmemektedir; ancak mübîn, açık-seçik olma vasfını bu şekilde sadece Arapçaya hasredince muhaliflerinin eleştirilerine maruz kalması da kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Cessâs (ö. 370/981) Şâfiî’nin beyânla ilgili görüşlerini değerlendirirken tanımdan tasnife kadar her açıdan ciddi eleştiriler yöneltir.⁵⁰ Cessâs’ın Şâfiî’nin beyân tanımına yönelik eleştirilerinden biri Şâfiî’nin en başta beyânı mutlak olarak kullanıp sonra da “Kur’ân, kendi dili ile indiği kişi için beyândır.” demesidir. Cessâs’a göre bunu söyleyebilmesi için en başta “Allah (c.c) ve Resulullah’tan (s.a.v) gelen beyân” şeklinde mukayyed kullanması gerekir. Öte yandan Kur’ân ve sünnet Arap olan ya da olmayan bütün mükellefler için beyândır. Bunun delili de şu âyetlerdir: “Bu, insanlar için bir beyândır.”⁵¹ “Bu Kur’ân bana, hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi.”⁵² “Bu (Kur’ân) bütün âlemlere kesinlikle bir öğüt ve uyarıcıdır.”⁵³ Ayrıca Allahu Teâlâ, Resulullah’ı (s.a.v) “İnsanlık için bir uyarıcı.” olarak nitelemiştir. Cessâs: “Mükellef Arapçayı bilmiyorsa kendi diline aktarılır, böylece Kur’ân onun için de beyân olur.” der.⁵⁴

Cessâs’ın bu eleştirisi üzerinden Şâfiî’nin beyân ve Kur’ân’ın arabîliği görüşüne tekrar dönersek; öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki Şâfiî’nin gözünde Arapçayı ayrıcalıklı kılan husus onun vahiy dili olmasıdır. Elbette ki Kur’ân bütün insanlığa hitap etmektedir; ancak vahyin dili Arapçadır. “Vahiydeki beyân niteliği Arapçanın üsluplarında gizliyse Arapça bilmeyen insanlar vahyi nasıl anlayacak?” sorusunun cevabı Şâfiî nazarında Kur’ân’ı kendi dillerine çevirmek değil, vahyin dilini öğrenmek için azami gayret sarf

48 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/20.

49 Şâfiî, *el-Ümm*, 1/18.

50 Ebubekir Daşdemir, “Cessâs’ın Şâfiî’nin Beyân Anlayışına Yönelik Eleştirileri”, *Bilimname* 37 (2019), 1085-1116.

51 Âli-İmran 3/138.

52 el-En’âm 6/19.

53 Sâd 38/87.

54 Ebû Bekir el-Cessâs, *el-Fuşûl fi’l-uşûl*, thk. Muhammed Muhammed Teymur (Lübnan: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1431/2010), 1/238-246.

etmektedir. Başka dillerde beyân niteliği olması o dilin ilahi mesajı tüm incelikleri ile ifade edebilecek kapasitede olduğunu göstermez.

Sonuç

Şâfiî, Kur'ân'ın Arabîliği tezinin yılmaz savunucularından biridir. Bunun sebeplerinden biri *er-Risâle*'de ortaya koyduğu beyân sistemi ile Kur'ân'ın arabîliği arasında sıkı bir ilişki olmasıdır. Kurduğu bu sistemin tutarlılığı adına bu görüşü savunurken şöyle bir mantık yürütür: İlahi mesaj her zaman indiği toplumun dilini kullanır. Kur'ân vahyinin dili de mübîn, apaçık Arapçadır. Arapçanın beyân niteliğine sahip olması demek içinde beyâna mani olacak en ufak bir unsurun dahi olmaması demektir. Kur'ân'da Arapça dışında kelime olduğunu söylemek Allah'ın (c.c) mesajında insanların anlayamayacakları şeyler olduğu anlamına gelir ki böyle bir şey Allah'ın Kur'ân'ı inzal gayesine aykırıdır. Şâfiî, bu öncüllerden yola çıkarak Kur'ân'ın mesajını doğru anlamak için herkesin imkânı ölçüsünde Arapça öğrenmesinin zorunlu olduğu ve Arapça dışındaki dillerde Arapçadaki bu inceliklerin bulunmadığı sonucunu çıkarır.

Oysaki Arapçanın mübîn, apaçık, çelişkisiz olmasının vurgulanması, muhatapları Arap olduğu için "Siz anlayın diye sizin dilinizle", "Sizin için apaçık", "Sizin için çelişkisiz" şeklinde de yorumlanabilir. Bu durum zaman zaman kendi dilimizde muhatabımıza kavramakta zorlandığı bir şeyi izah ederken "Türkçe konuşuyorum, anlamıyor musun?" dememiz gibidir. Bu ifademizden Türkçenin dünya üzerinde en anlaşılır dil olduğu değil, muhatabımızın Türk olduğu sonucu çıkar. Bu yönüyle Arapçaya diğer dillerden ayrıcalıklı bir konum vermek, zorunlu olarak vahyi en iyi anlayanların Arapçayı en iyi bilenler olacağı sonucuna varmak anlamına gelmez. Vahyi anlama noktasında vahyin dilini bilmenin önemi elbette inkâr edilemez, ancak bir dili bilmek, o dilin ürünü olan herhangi bir metni anlamanın –en önemli unsuru olsa da– tek unsuru değildir. Anlama eylemi; tefekkür, teemmül kabiliyetini, akıl yürütme ve fikhetme yetisini de kapsayan çok yönlü bir eylemdir. Elbette ki Şâfiî bu unsurları inkâr ediyor değildir, ancak sistemini "beyân" kavramı üzerine kurunca ve bu özelliği de sadece Arapçaya hasredince ve bunun üzerine de "Vahyi en iyi anlayanlar Arapçayı en iyi bilenlerdir." gibi bir sonuca varınca muhaliflerinin eleştirilerine maruz kalmıştır.

Şâfiî açısından Kur'ân'ın Arabî olması dilinin Arapça olmasından da öte Arapların kültürünü ve yaşam tarzını da içeriyor olmasıdır. Arapçayı ana dili seviyesinde, Arap kültürüne de vakıf olarak bilen kişileri ifade eden bir terim olarak "ehl-i lisan" tabirini kullanır. Arapçayı ikinci dil olarak öğrenen kişiler de ehl-i lisandan öğrenmek şartı ile bu kapsama dahil olurlar. Yani Şâfiî'ye göre ehl-i lisan olmak için Arap olmak şart değildir.

Şâfiî'nin Kur'ân'ın Arabiliği görüşünü ısrarla savunmasının itikâdi boyutunda ise salât, zekât, savm, mümin, kâfir gibi kelimelerin şer'î anlamı üzerinden itikadi tartışmalar yürüten Mutezile'ye cevap vermek yanında, tevilde keyfiliğin önlenmesi, hüküm ve istidlali belli başlı standartlara bağlama gayesi de mevcut olabilir. İçinde yaşadığı dönemin şartları açısından ise *er-Risâle'*yi kaleme aldığı dönemde çok etkili olan, Arapları ve Arapçayı değersizleştirme propagandası yürüten Şuûbîyye akımına bir cevap niteliği taşıdığı söylenebilir. Sonraki dönemde Gazzâlî, Râzî ve Âmidî gibi Şâfiî-Eş'arî alimlerin mezhep imamlarınca savunulan bu görüşü sürdürmeyip revize etmesi ve hatta Süyutî gibi bazı alimler tarafından Kur'ân'da bulunan yabancı kelimelere dair müstakil eserler yazılmış olması Şâfiî'nin bu katı tutumunun yaşadığı dönemin siyasi/toplumsal kutuplaşmalarının bir yansıması olabileceği tezini güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Âmidî, Seyfeddîn. *el-İhkâm fî uşûli'l-ahkâm*. thk. Abdürrezzak Affî. Riyad: Dâru's-Sâmi'î, 1424/2003.
- Araz, Yunus. "İmam Şâfiî'ye Göre Kur'ân Dilinin 'Arabiliği Meselesi", *I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu "Din, Dil ve İletişim"*, ed. Yunus Araz vd. 639-649. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Basrî. *et-Takrîb ve'l-irşâd eş-şâgîr*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1418/1998.
- Bedir, Mürteza. "er-Risâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/er-risale--safii>
- Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin. *Menâkıbu's-Şâfiî*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dâru'n-Nasr li't-Tibâ'a, 1390/1970.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap Aklının Oluşumu*. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Mana Yayınları, 2019.
- Cessâs, Ebû Bekir. *el-Fuşûl fi'l-uşûl*. thk. Muhammed Muhammed Teymur. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Cevâlîkî, Ebû Mansur. *el-Muârreb mine'l-keîâmî'l-a'cemî âlâ hurûfi'l-mu'cem*. thk. Halil İmran el-Mansur. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Daşdemir, Ebubekir. "Cessâs'ın Şâfiî'nin Beyân Anlayışına Yönelik Eleştirileri". *Bilim-name* 37 (2019), 1085-1116.
- Duman, Soner. "Modern Dönemde Şâfiî Algısı". *Geleneksel ve Modernist Paradigmalar Kıskacında İmam Şâfiî*. ed. M. Mahfuz Söylemez. 25-63. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ'. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Fuad Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Muhammed Sâmî Emîn el-Hâncî, 1374/1954.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Şâfiî Hayatuhu 'Aşruhu A'rauhu ve Fıkhuhu*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2. Basım, 1978.
- Gazzâlî, Muhammed. *el-Müstaşfâ*. thk. İbrahim Muhammed Ramazan. Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, ts.
- Güman, Osman. *Fıkıh Usûlü Literatüründe Siyâk*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2014.

- Gündüzöz, Soner. "Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapçanın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (Haziran 2005), 215-229.
- Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer. *Şifâ ü'l-ğalîl fimâ fi kelâmi'l-Arab mine'd-dağîl*. thk. Muhammed Keşşâş. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Halifat, Sahban. *Menhecu't-tahlîli'l-lügâvî el-mantîkî fi'l-fikri'l-Arabîyyî'l-İslâmî (en-Nazarîyye ve't-tatbîk)*. Amman: el-Câmiatu'l-Ürdüniyye, 2004.
- Hayyât, Ebû'l Hüseyin. *el-İntişar Mu'tezile Müdafaası*. çev. Yüksel Macit. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-Bârî*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. el-Mektebetu's-Selefiyye, ts.
- Kâdî Abdülcebbar. *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1416/1996.
- Kapar, Mehmet Ali. "Eyyâmü'l-Arab". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyamul-arab>
- Karataş, Ali. "Sahabenin Anlama Sorunu ile Karşılaştığı Bazı Ayetler". *Bilimname* 38 (2019), 289-324.
- Râzî, Fahreddin. *el-Mahşûl*. thk. Câbir Feyyaz el-Alvanî. Riyad: Müessesetu'r-Risâle, 1416/1996.
- Râzî, Fahreddîn. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1997.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-Mühezzebe fimâ vağa â fi'l-Kur'ân mine'l-mu'arreb*. thk. Tihâmî Râcî el-Hâşimî. Sunduku İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, ts.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-Müzhir fi'ulûmi'l-luğa*. thk. Fuâd Ali Mansur. 2 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1430/2009.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Şeyh Abdülganî Abdülhâlîk. Beyrut: Dâru İhyai'l-'Ulûm, 1410/1990.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 4. Basım, 1436/2011.
- Şâtübî, İbrahim b. Musa. *el-Muvâfaqât*. thk. Abdullah Dıraz. Kahire: Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra, ts.

er-Risâle’de Şâfiî’ye Göre Kur’ân’ın Arabîliği

Hülya Afacan

Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Arap Dili ve Belagatı ABD

hulyaafacan@sakarya.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0001-9599-4965>

Osman Güman

Sakarya Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku ABD

oguman@sakarya.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0003-0600-3432>

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkıları

Makaleye yazarlardan Hülya Afacan %70, Osman Güman %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“er-Risâle’de Şâfiî’ye Göre Kur’ân’ın Arabîliği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan verilerin üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde “Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk yazara aittir.